

29. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми і напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці / С. В. Віднянський // УІЖ. – 2003. – № 2. – С. 62.
30. Марущенко О. Волинська трагедія 1943 року в сучасній українській історіографії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://file:///D:/V%20Galychyna%2012%2013/Marushchenko.html>
31. Удод О. Трагічні події на Волині: суспільні рефлексії та історична пам'ять / О. Удод // Краєзнавство. – 2013. – № 3. – С. 44.

Ухач В. З. Современная отечественная историография волынской трагедии 1943 года.

В статье рассмотрены основные научные исследования и проанализированы основные тенденции в развитии современной отечественной историографии Волынской трагедии 1943 года. Констатируется, что волыньские события 1943 года являются одной из наиболее трагических страниц в украинско-польских отношениях. Ключевое внимание уделено предпосылкам, причинам, генезису конфликта, роли третьих сторон, взаимным потерям. Акцентируется внимание на недостаточном изучении проблемы, выделены направления последующих научных поисков.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Волынь, украинско-польские отношения, ОУН, УПА, АК, источники, историография.

Uhach V. Z. Modern native historiography of volyn tragedy in 1943 year.

In the article main scientific researches and main tendencies of development modern native historiography of Volyn Tragedy in 1943 year is analyzed. Volyn Tragedy in 1943 year is one of the most painful pages in Ukrainian-Polish relations. Main attention to preconditions, reasons, genesis of conflict, the role of third subjects, both loses are analysed. Problems of research, main tendencies of future research ways is accented.

Keywords: Second World War, Volyn, Ukrainian-Polish relations, OUN, UPA, AK, springs, historiography.

УДК 930.1(470)"20/21"

В. І. Маслак

ПРОБЛЕМА НЕЗАЛЕЖНОСТІ ГЕТЬМАНЩИНИ СЕРЕДИНИ XVII ст. ОЧИМА СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ

У статті досліджується інтерпретації в сучасній польській історіографії однієї з ключових проблем ранньомодерної української державності чи містили політичні концепції Б. Хмельницького ідею незалежності Гетьманщини, та якою мірою вона була реалізована. Проаналізовано появу нових тенденцій в прочитанні крізь цю призму політичної програми українського гетьмана, відтінено ступінь спадкоємності між підходами сучасних істориків та історіографічною традицією.

Ключові слова: Гетьманщина, незалежність, польська історіографія, Богдан Хмельницький, політичні концепції, інтерпретація.

Чи хотів Б. Хмельницький незалежної України? Навколо цієї проблеми ламаються списи з часів становлення академічної історіографії. Дискусії не вщухають до сьогодні, зокрема, в українській, російській та польській історіографіях як основних центрах наукового освоєння проблематики української Національно-визвольної війни середини XVII ст. Політичні та інтелектуальні зміни кінця XX – початку XXI ст внесли в полеміку нові мотиви, породжені утвердженням методологічного плюралізму та зникненням відвертого ідеологічного тиску на науку. У нових умовах еволюціонували й підходи польських істориків. Однак в історіографії їхній концептуальний доробок ще не став об'єктом пильної уваги. Мета цієї статті полягає у з'ясуванні особливостей сучасних інтерпретацій польських істориків цієї ключової для розуміння ходи ранньомодерної української історії проблеми.

Ще на початку XX ст. Л. Кубаля у властивому для нього стилі підвів жирну риску під XIX-вічними пошуками підстав «позбавити» Гетьманщину ознак державного організму: «Урядник Речі Посполитої, який має 40000 війська з необмеженою владою, і якому без війни з сусідньою потугою одібрати булави не сила, не може бути названий підданим» [16, с. 60]. У 1930-ті рр. О. Гурка виставив черговий історіографічний маяк, визнавши, що серцевиною політичних концепцій Б. Хмельницького була ідея побудова самостійної «козацької держави» [12, с. 124]. Про появу Козацької держави, боротьбу козаків за незалежнення підвладної гетьманові частини України від Речі Посполитої та про шанси Чигирини зберегти самостійність писав наприкінці 1960–1980-ті рр. З. Вуйцик, коли українські історики зберігали абсолютну мовчанку [28, с. 233]. Дослідник чітко визнавав існування в певний час незалежної Української держави. Приміром як ось у «Історії польської дипломатії»: «До посольств, які окреслюємо як зовнішні, ясна річ не відносимо дипломатичних контактів з козацькою Україною, яку трактуємо і як державу де факто повністю незалежну від Польщі (1648–1658 й після 1672 р.), і як державу васальну (роки 1658–1659 і 1660–1672)» [29, с. 279]. Наприкінці 1960 – на початку 1970-х рр. Я. Передня починав свою монографію про гетьмана Петра Дорошенка, видану лише у 2000 р. з промовистою тези: «Богдан Хмельницький не зумів реалізувати своїх планів – вибороти цілковито незалежну Україну» [22 с.9]. Тоді ж дискурс у такому форматі увійшов до синтетичних історій Польщі авторства А. Чубінського, Я. Тазбіра, Є. Топольського та К. Піварського [8, с. 186–187; 13, с.680–681; 29, с.263]. Погляд на українсько-польські стосунки середини XVII ст. крізь призму

одержавлення Гетьманщини став настільки стійким, що в одному з випадків текст кінця 1970-х р. без змін перейшов у видання 1992 і навіть 2004 р. [29, с. 261–263; 23, с. 194–195; 24, с. 254–256].

На такому тлі сучасна польська історіографія не могла не розвиватися в руслі попередніх напрацювань. Тим більше, що до цього підштовхували й новітні дослідження істориків з України, Росії, США та Канади, а також поява в польській історіографії надзвичайно важливої новації – погляду на українську історію з цивілізаційної перспективи.

На початку XXI ст. Х. Віснер порівняв засади представлення в історіографії, ранньомодерних змагань в українському світі за відновлення власної державності з інтерпретацією війни за незалежність на території майбутніх США. Констатуючи явні подвійні стандарти в підходах до оцінки боротьби за незалежність, з одного боку, в Україні, а з іншого – в Північній Америці, дослідник прямо вказує на різні геополітичні наслідки цієї боротьби для сучасного світу як на справжній відправний пункт захоплення американськими подіями і зображення українських у кольорах бунту та нескінченних руйнацій: «А коли б на місце англійських колоністів вписати запорозьких козаків, а на місце англійських губернаторів польських окраїнних старост, Великої Британії – Річ Посполитою обох народів. Чи тоді дії Франкліна – Хмельницького були для нас дуже схвальні, а бунт, піднятий проти прав Речі Посполитої справедливіший і політично правильний, чи Вашингтон – Богун, який стояв за різаниною британських солдатів – польських військ під Корсунем, і далі гарно виглядав би на найбільш популярній банкноті наших часів? Що можна було сказати про українські права до самовизначення і жаданнях колоністів мати власну державу. Чим це різниться Тільки тим, що Україна, це не Сполучені Штати, тим що одним вдалося, а іншим ні, одне зроблене за сотні кілометрів звідси, а друге поцілило в наше серце й пролило нашу кров, не обов'язково аж таку братню» [27, с. 81].

Пізніше М. Маркевич у своїй «Історія Польщі 1492–1795» не тільки наголосив на першорядному значенні України для Польщі, а пов'язав невдачу змагань за Українську державу в ранньомодерні часи з негативним впливом саме польського чинника. «Українська проблема, – писав дослідник, – є однією з найважливіших не лише в XVII ст., а в усій польській історії». І далі: «треба пам'ятати, що українці через конфлікт з поляками не мали можливості будівництва незалежної держави» [19, с. 435].

У підсумку панівним став тренд визнавати появу в козацькому середовищі ідеї ставлення власної держави, дискутувати з приводу її втілення в життя та ступеня автономії / незалежності, досягненої в часи Б. Хмельницького, коли ранньомодерна Українська держава перебувала в zenіті своєї потуги. Голоси, які заперечують створення та існування держави тонуть в багатоголосному хорі прибічників протилежної точки зору, у якому прослуховуються різні партії. Такий підхід концептуально зближує позиції сучасних польських істориків з магістральною канвою української історіографії, у котрій студії над державою Б. Хмельницького з кінця 1980-х рр. належать до центральних дослідницьких проблем.

Автор цілісної монографії про Б. Хмельницького Я. Качмарчик одночасно визнав, що війна точилася за здобуття незалежності. Ця ідея була центральною в політичній програмі Б. Хмельницького [2, 277, 322]. У подібному ж стилі В. Серчик наголошував, що «війна з Польщею разом із загрозою, яка виникла тоді для всього козацтва стали причиною швидкої появи концепції будівництва самодостатньої Козацької держави хоча і в обмеженій суверенності (бо визнавала зверхність монархів котрогось із сусідніх країв)» [25, с. 147]. М. Нагельський писав, що плани Б. Хмельницького «сягали утворення номінально залежного від Речі Посполитої Князівства руського, підлеглого винятково його владі» [21, с. 235]. А. Перналь наполягав, що «козацький гетьман будував фундамент для Козацько-Руської держави» [3, 121].

Наявність державницьких планів у Б. Хмельницького не заперечують навіть прибічники концепції відсутності української держави в ранньомодерні часи. Автор «Великої історії Польщі» Ф. Лесняк, визнає, що гетьман хотів створити Українську державу [17, с. 102]. Так само М. Франц зазначав, що в середині XVII ст. козаки, «не вірячи в можливість знайти доступ до шляхетських привілеїв, могли визнати, що єдиним шляхом залишається виборювання автономії та самостійності, але не у складі Речі Посполитої, а швидше Кримського ханату чи Великого князівства Московського» [9, с. 254–255]. Більше того, концептуалізується, що козацтво «змогло випрацювати ідею своєї державності в першій половині XVII ст. і багато разів зробити спроби її реалізації у другій половині цього століття» [9, с. 208].

Хоча в сучасній польській історіографії й усталився погляд на те, що Б. Хмельницький та його оточення прагнули створити державу та досягнути незалежність для неї, проте дискусійним є питання коли ця ідея була взята на озброєння, якою мірою мета була досягнута, який шлях вдалося пройти у цьому напрямку, як вплинула Переяславська рада 1654 р.

З приводу першого питання дослідники розділилися подібно до того, як це сталося і в українській історіографії. Одна група точною відліку вважає початок повстання, інша тримається традиційної від XIX ст. погляду про появу в Б. Хмельницького державницьких устремлінь на переломі 1648–1649 рр. Перші, як і в Україні, перебувають в очевидній меншості. Зокрема, А. Серчик у новій своїй праці, покликаючись на лист коронного гетьмана Миколая Потоцького від травня 1648 р., зауважує, що козакам йшлося «про зрвання залежності від Речі Посполитої, про абсолютне, чи виняткове панування на Україні, а також про самостійні стосунки з іншими державами» [26, с. 45]. Натомість на початку 1649 р. Б. Хмельницький лише перший раз публічно висловив свою ідею представникам Речі Посполитої [25, с. 147]. М. Франц зазначав, що «Хмельницький від початку прагнув до власної держави, хотів повної незалежності, безпосередньо від'єднання від польсько-литовської держави» [9, с. 399]. Д. Геровський підкреслював, що по смерті Владислава IV «Хмельницький був готовий до угоди, яка б опиралася на створення на Надніпров'ї автономної руської держави для козаків» [10, с. 26]. Проте переважно появу в політичних концепціях Б. Хмельницького ідеї утворення власної держави відносять до кінця 1648 – початку 1649 рр. [2, с. 101; 21 с.

232, 235; 17, с. 102; 19, с. 504], що на загал спостерігається і в українській та російській історіографіях, попри уведення до наукового вжитку джерел, які свідчать про те, що в середовищі козацької старшини вже на початку війни мислили категоріями конвертування військових успіхів у владні структури [6, с. 9].

Крім того, А. Перналь поділяє давню історіографічну традицію пов'язувати перехід Б. Хмельницького на державницькі рейки зі впливом православних ієрархів. Дослідник наголошує, що після повернення із західного походу до Києва гетьман *«радикально змінив свої плани»*, *«зрозумів велич своїх досягнень і почав сприймати свою роль в новому світі»*, *«усвідомив, що вже є не просто вождем козацьких повстанців, а лідером усіх русинів (українців), з широкими обов'язками і вищими політичними ідеалами»* [3, с. 69].

Чи вдалося Б. Хмельницькому створити державу у практичній площині? Концептуалізація цієї проблеми знову ж таки розділила польських істориків на два табори. Головною лінією стало визнання самого факту появи Української держави на чолі з гетьманом. Така тенденція явно домінує, задаючи тональність сучасним інтерпретаціям ранньомодерної української історії. Зайвим свідченням цього є відповідні тексти в синтетичних *«історіях Речі Посполитої»*, які надають цій історіографічній візії форми апробованого знання й популяризують серед широкого загалу [7, с. 669, 673–674; 10, с. 20, 22; 19, с. 512, 525–526; 24, с. 206, 252]. Більше того, в двох таких працях з'явилися спеціальні розділи, присвячені появі *«козацької держави»*, з відповідними назвами [7, с. 673; 19, с. 526]. Я. Тазбір, щоправда, в одному із загальників прохопився про *«państwo Chmielnickiego»* [24, с. 255] у зв'язку з Переяславською радою 1654 р., однак цей хід мав показати лише шкідливість московської зверхності. Існування держави дослідник під сумнів не ставить, що видно з сусідніх сторінок його тексту [24, с. 252–253].

Водночас, як уже зауважувалося вище, не зникла й традиція заперечувати факт появи держави, хоча й відійшла вона на маргінес. Автор *«Великої історії Польщі»* Ф. Лесняк трактує проблему пом'якшено. Хоча й цитує знамениту фразу Б. Хмельницького, сказану королівським комісарам у лютому 1649 р. в Переяславі про намір визволити всю Русь з *«лядської неволі»*, але пише про те, що гетьман в часи Зборівської битви 1649 р. ще не мав своєї держави, а вже станом на 1654 р. навіть вважав, що взагалі ще *«завчасне ще утворення української держави у зв'язку з постійною загрозою з боку Речі Посполитої та політичного усамітнення після відступу від союзу кримських татар»*. Але на думку дослідника, на рівні ідеї гетьман під Зборовом все ж таки *«Козацтво трактував тоді вже не як частину Речі Посполитої, але як переддержавну одиницю, що тягнула до самостійності»* [17, с. 102].

На відміну від Ф. Лесняка М. Франц віддав перевагу різкому судженню: *«На землях українних Речі Посполитої ніяка козацька держава не виникла»* [9, с. 403]. Попри існування концепції, яка передбачала одержавлення України, сама держава так і не постала: *«Була щоправда така ідея, і навіть можливо, що спроба реалізації, але ніколи не завершилася успіхом»* [9, с. 358]. Водночас з цими здавалося б однозначними твердженнями дивним чином поєднуються висловлювання, які йому відверто суперечать. Зокрема, один з розділів книги названо *«Богдан Хмельницький та його козацька держава»* [9, с. 3]. В іншому місці дослідник пише, що *«Трактат, укладений під Зборовом у серпні 1649 р., фактично створював козацьку державу на Україні»* [9, с. 321]. Подібні приклади можна наводити далі.

Спільним знаменником для польських істориків є переконання, що Б. Хмельницькому так і не вдалося створити незалежну державу. Рефреном скрізь проходить теза Є. Клочовського, що український соціальних рух *«не досягнув своєї мети, не виникла об'єднана суверенна Україна чи Україна як рівноправний член іншої держави»* [14, с. 189]. При цьому оминається проблема міжнародного визнання Української держави, яка стала однією з ключових для української історіографії. Предметної концептуалізації тут балансу досягнень і втрат не відбулося. Потрачтування Гетьманщини на міжнародній арені до і після Переяслава 1654 р. не розглядається крізь призму специфічних політико-правових уявлень ранньомодерної доби про легітимність держави, втіленої у правителі. Спостереження на цей рахунок українських істориків (Т. Чухліб, В. Горобець, Я. Федорук [1, с. 59–87; 5; 7]) залишаються на узбіччі. На такому пісному тлі виділяється теза М. Франца, яка без будь-якого серйозного обґрунтування заперечує можливість міжнародної легітимності ранньомодерної Української держави: *«Ніколи не було визнане за міжнародну спільноту. Переговори зі збунтованими козаками, яких часто вважали за репрезентантів всієї України, ніколи не мали характеру переговорів між державами, які існують легально»* [9, с. 403].

Фактором який підбив невтішні підсумки незалежницьким устремлінням Б. Хмельницького та його оточенню однастайно подається Переяславська рада 1654 року. Якщо для російської історіографії формування переяславсько-московської системи 1654 р. до останнього часу було безальтернативною рубіжкою віхою, яка символізувала дію історичної неминучості у світлі концепції *«великої російської культури»*, то для польських істориків це подія, має зовсім інше забарвлення. Переяславська рада 1654 р. розглядається у сучасній польській історіографії у дзеркальному відносно російських підходів форматі, а саме крізь призму початку нової війни з Московією, втрати частини українських земель та провісника кризових явищ для державності Речі Посполитої. Загалом концептуалізація перелічених проблем витримана в тональності ретроспективного погляду на Переяславську раду з погляду занепаду ранньомодерної польської державності та трьох поділів Польщі кінця XVIII ст., хоча сучасники мислили зовсім іншими категоріями. Застосування такого ракурсу прирікало на генералізації коштом з'ясування реальних духу й літери Переяславської ради 1654 р. та Березневих статей. Лейтмотивом може бути визнана теза Д. Геровського: *«У Переяславі розглядалося також і майбутнє Польщі. Була це не тільки поразка Речі Посполитої, але й заповідь її занепаду»* [10, с. 45].

Цілком закономірно, що українська перспектива у світлі рішень Переяславської ради 1654 р. та укладення Березневих статей подається здебільшого безрадісною. Я. Качмарчик взагалі вважає цю раду та Березневі статті справжнім вододілом між прагненням гетьмана до незалежної України та втратою будь-

яких шансів на зміцнення незалежності [2, с. 277]. Подібну категоричну оцінку дають У. Августиняк, М. Маркевич, М. Матвійов, М. Франц [7, с. 673–674; 9, с. 322; 19, с. 514; 20, с. 30]. М. Нагельський особливо педально на обмеженні Березневими статтями державності Гетьманщини. В українсько-московському договорі дослідник побачив багато обмежень суверенітету Чигирини: «Заборона всіх контактів з Туреччиною, ханатом і перш за все з Річчю Посполитою без згоди царя було одним з багатьох, які обмежували самостійність гетьмана у прийнятті політичних рішень» [21, с. 245]. Фактично лише Х. Літвін веде мову про те, що Переяслав 1654 р. все таки залишив Гетьманщині «великий обсяг незалежності» [18, с. 245]. У цілому в польській історіографії однозначно устійнилася концепція входження за наслідками Переяславської ради 1654 р. Гетьманщини до складу Московської держави, а опції військового союзу, протекторату не розглядаються. Попри всі відмінності в підходах це дуже зближує позиції польської історіографії та російських істориків, для яких Переяслав 1654 р. є «возз'єднанням» чи приєднанням України до Росії.

Натомість образ політичних концепцій Б. Хмельницького однозначно виключає промосковську орієнтацію гетьмана. Навпаки підкреслюється невтомні пошуки гетьманом сприятливих міжнародних комбінацій для унезалежнення України. І лише крайні обставини змусили зіпертися на Москву. Впливом переобґрунтованої Т. Чухлібом концепції поліпідлеглості для пояснення зовнішньополітичної програми Б. Хмельницького [6, с. 50–65] віє від тези М. Нагельського про сповідування гетьманом політики «лавірування між Бахчисараєм, Стамбулом, Москвою та Варшавою» [21, 245]. В аналогічному ключі підсумовував А. Перналь; «Козацький гетьман послуговувався типовими політичними маніпуляціями, тобто сварив одну державу з іншою і укладав союзи з тими, хто найменше йому загрожував» [3, с. 121]. П. Кролль, В. Серчик та Д. Геровський наголошують, що старшина не мала наміру вмонтовувати свою державу до складу Московії. Рішення Переяславської ради суперечили планам Б. Хмельницького, а ключове місце в козацькій концепції Переяслава 1654 р. належало ідеї військового союзу проти Речі Посполитої [10, с. 44; 15, с. 27; 26, с. 74–74]. Водночас очевидним плюсом для Б. Хмельницького, заради якого власне козацька верхівка й затівала справу, визнавався той факт, що підданство Москві зміцнювало позиції України супроти спроб Варшави збройною рукою знищити Гетьманщину [24, с. 255].

У цілому в сучасній польській історіографії домінантним стало тлумачення політичної програми Б. Хмельницького як орієнтованої на побудову незалежної Української держави. Питання чи хотів український гетьман вибороти Гетьманщині незалежність вирішується однозначно. У цьому сенсі польські історики набагато послідовніше за українську історіографію, де переважають м'які висловлювання, покликані за духом відповісти на ключове питання негативно. Надзвичайно важливою новацією стала поява концепції, яка визнає цілком природним прагнення нової еліти Гетьманщини унезалежити свою державу та покладає відповідальність за крах цієї перспективи на польську сторону.

Джерела та література

1. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимації: стосунки з Москвою та Варшавою / В. Горобець. – Київ, 2001. – 458 с.
2. Качмарчик Я. Гетьман Богдан Хмельницький / Я. Качмарчик. – Перемишль; Львів, 1996. – 284 с.
3. Перналь А. Річ Посполита двох народів і Україна. Дипломатичні відносини (1648–1659) / А. Перналь. – Київ, 2013. – 418 с.
4. Федорук Я. Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького і формування його політичної програми / Я. Федорук. – Львів, 1993. – 68 с.
5. Федорук Я. Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. Частина 1: 1654 рік / Я. Федорук. – Львів, 1996. – 246 с.
6. Чухліб Т. Гетьмани і Монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 / Т. Чухліб. – Київ, 2003. – 508 с.
7. Augustyniak U. Historia Polski 1572–1795 / U. Augustyniak. – Warszawa, 2008. – 864 s.
8. Czubiński A. Historia Polski / A. Czubiński, J. Topolski. – Wrocław, 1988. – 348 s.
9. Franz M. Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI–XVII wieku / M. Franz. – Toruń, 2005. – 486 s.
10. Gierowski J. A. Przeczpolska w dobie złotej wolności (1648–1763) / J. A. Gierowski // Wielka Historia Polski. – Kraków, 2004. – T. 5. – 418 s.
11. Górka O. «Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna / O. Górka. – Warszawa, 1986. – 286 s.
12. Historia Polski / red. T. Manteuff. – Warszawa, 1958. – T. 1. – Cz. 2. – 484 s.
13. Kłoczowski J. Europa Środkowo-Wschodnia w XIV–XVII wieku / J. Kłoczowski // Historia Europy Środkowo-Wschodniej. – T. 1. – 524 s.
14. Kroll P. Od Hadziacz do Czudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660 / P. Kroll. – Warszawa, 2008. – 406 s.
15. Kubala L. Szkice historyczne / L. Kubala. – Lwów, 1901. – 412 s.
16. Leśniak F. Wielka historia Polski 1586–1696 / F. Leśniak, J. Ryś. – Kraków, 1998. – T. 4. – 424 s.
17. Litwin H. Od unii lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita a Ukraina. Szkice wydarzeń politycznych, w: Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie / H. Litwin; red. T. Chynczewska-Hennel i N. Jakowenko. – Lublin, 2000. – S. 84–113.
18. Markiewicz M. Historia Polski 1492–1795. / M. Markiewicz. – Kraków, 2004. – 846 s.
19. Matwijów M. Próba mediacji hetmana litewskiego Janusza Radziwiłła w konflikcie polsko-kozackim w latach 1653–1655 / M. Matwijów // Wrocławskie Studia Wschodnie. – 2001. – № 5. – S. 10–32.
20. Nagielski M. Bohdan Chmielnicki / M. Nagielski; pod. red. P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagniera // Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej. – Zabrze, 2010. – S. 222–253.
21. Perdenia J. Hetman Piotr Doroszenko a Polska / J. Perdenia. – Kraków, 2000. – 504 s.
22. Samsonowicz H. Polska. Losy państwa i narodu / H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Nałęcz. – Warszawa, 1992. – 504 s.
23. Samsonowicz H. Polska na przestrzeni wieków / H. Samsonowicz, A. Wyczański, J. Tazbir, J. Staszewski, T. Kizwalter, T. Nałęcz, A. Paszkowski, A. Chwalba. – Warszawa, 2003. – 802 s.
24. Serczyk W. A. Wpływ czynników zewnętrznych na formowanie się świadomości państwowej Kozaczyzny / W. A. Serczyk // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців. Історія. Частина 1. – Чернівці, 2003. – С. 143–148.

25. Serczyk W. Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648 –1651 / W. Serczyk. – Kraków, 2009. – 348 s.
26. Wisner H. Rzeczpospolita Wazów. Czasy Zygmunta III i Władysława IV / H. Wisner. – Warszawa, 2002. – 408 s.
27. Wójcik Z. Dzikie pola w ogniu. O Kozaczyźnie w dawnej Rzeczypospolitej / Z. Wójcik. – Warszawa, 1968. – 368 s.
28. Wójcik Z. Z dziejów organizacji dyplomacji polskiej w drugiej połowie XVII wieku / Z. Wójcik // Polska służba dyplomatyczna XVI–XVII wieku. – Warszawa, 1966. – S. 231–294.
29. Zarys historii Polski / red. J. Tazbir. – Warszawa, 1979.

Маслак В. И. Проблема независимости Гетманщины середины XVII века глазами современных польских историков

В статье исследуются интерпретации в современной польской историографии одной из ключевых проблем раннемоде́рной украинской государственности – содержали ли политические концепции Б. Хмельницкого идею независимости Гетманщины и в какой степени она была реализована. Проанализировано возникновение новых тенденций в прочтении под этим углом политической программы украинского гетмана, определена степень преемственности между подходами современных историков и историографической традицией.

Ключевые слова: Гетманщина, независимость, польская историография, Богдан Хмельницкий, политические концепции, интерпретация.

Maslak V. I. The Problem of the Hetmanate's Independence in the Eyes of the Contemporary Polish Historians

The article investigates the interpretations in the contemporary Polish historiography the key problem of the early modern Ukrainian history that is whether Bohdan Khmel'nyts'kyi aspired to the independence of Hetmanate and what were his practices in this field. The appearance of the new trends in explaining of the political conception of the hetman are research. Also it is examined the correlation between previous historiographical tradition and today approaches of the scholars.

Keywords: Hetmanate, independence, Polish historiography, Bohdan Khmel'nyts'kyi, political conceptions, interpretation.

УДК 94(477)715

А. В. Кузьменко

**ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст. У НАУКОВИХ СТУДІЯХ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.**

У статті проведено аналіз праць істориків другої половини XIX – початку XX ст., які розглядали науковий доробок дослідників кінця XVIII – першої половини XIX ст. у контексті студіювання останніми проблематики історії України. Висвітлено творчу та наукову спадщину знакових постатей українського національного руху досліджуваного періоду. Здійснено періодизацію цього періоду та відповідно окреслено наступні два етапи: 1) друга половина – кінець XIX ст.; 2) 90-і роки XIX ст. – початок XX ст. Встановлено, що спорадичні історіографічні розвідки, які торкалися окресленої проблематики, на початок XX ст. поступово перетворювалися на самостійну галузь дослідження.

Ключові слова: українське національне відродження, історичні дослідження, знання з української історії, проблеми історії України, український історіографічний процес, народницька історіографія, національна ідеологія.

Перші кроки в напрямку вивчення наукового доробку дослідників кінця XVIII – першої половини XIX ст., які студіювали проблеми історії України були зроблені вже від середини XIX ст. як самими творцями знань з української історії в цей період, так і їх послідовниками. Їхні історичні праці прямо чи опосередковано (перебуваючи здебільшого під впливом народницьких тенденцій) відображали проблематику досліджень кінця XVIII – першої половини XIX ст. з історії України та розкривали наукову спадщину знакових постатей українського національного руху цього періоду.

На першому етапі цього процесу закономірно виділяються студії П. Куліша [1; 2; 3] та М. Костомарова [4; 5]. Не дивлячись на ідеологічну переорієнтацію авторів цих студій, останні були створені на базі ґрунтовних ідейних і наукових поглядів та знаменували значні досягнення у тогочасній українській історіографії. Вони виконали активну функцію популяризації знань з української історії, сприяючи відокремленню ідентичності українців від інших народів.

Серед представників наступної генерації істориків цього етапу висвітленням творчої та наукової спадщини дослідників української минувшини першої половини XIX ст. займався один із засновників і провідників Київської громади, що активно сприяв утвердженню народницького напрямку в українській історіографії – В. Антонович [6; 7; 8]. Знаменно, що при створенні своїх студій, він стояв на позиціях започаткованої ним наукової школи істориків-документалістів, яка утверджувала пріоритетне значення джерел в історичних дослідженнях.

Помітне місце у вивченні доробку найбільш колоритних постатей українського історіографічного процесу кінця XVIII – першої половини XIX ст. зайняла дослідниця історії України російського походження,